

NATALIA ŚLĘZAK

Uniwersytet Wrocławski

ELEMENTY PRAWA KONTRAKTOWEGO
STANÓW ZJEDNOCZONYCH AMERYKI

WSTĘP

Do form, za pomocą których w USA regulowane są m.in. stosunki umowne, należą: rozprawy naukowe¹, zbiory przepisów prawnych², doktryna³, zasady pra-

¹ Rozprawy naukowe dotyczące prawa umów pojawiły się dopiero w XIX wieku – autorem pierwszej z nich był S.W. Willston, natomiast drugą publikację wydał A.L. Corbin. Ich treść odnosiła się przede wszystkim do omówienia poszczególnego rodzaju umów. Normy regulujące ten rodzaj stosunków o charakterze cywilnoprawnym powstawały jednak głównie w wyniku rozwijającego się na ten temat orzecznictwa.

² Przykładem zbioru jest *Restatement of the Law of Contracts* – po raz pierwszy opublikowany w 1932 r. przez Amerykański Instytut Prawa (ALI). Tworzony był on przez profesorów, prawników praktyków i sędziów, a jego przedmiotem były różne zagadnienia prawne. Zbiór nie miał stać się częścią porządku prawnego poprzez nadanie mu formy ustawowej, ale miał przede wszystkim służyć jako pomocnicze źródło prawne dla poszczególnych stanów i sądów federalnych w utrzymywaniu jednolitej linii orzeczniczej, mającej za przedmiot prawo kontraktowe. Poszczególne postanowienia *Restatement of the Law of Contracts* nie były prawem powszechnie obowiązującym dopóki nie zostały zastosowane przez sąd w rozstrzyganej sprawie spornej.

³ Do źródeł prawa umów w USA należy również doktryna. Jej przedstawiciele stali się niezwykle aktywni pod koniec XIX wieku, wydając nowe zbiory praw lub poprawiając te, które funkcjonowały w obrocie prawnym. W świecie nauki pojawia się jednocześnie grupa nowych jej przedstawicieli, która przeciwstawiała się poglądom klasycznych lub neoklasycznych naukowców. Ponieważ skupiali się oni głównie na badaniu opisowym prawa, które obowiązywało, i analizowali, jakie normy prawne powinny być wprowadzone, nazywano ich teoretykami prawa umów. Niektórzy z tej grupy naukowców za swojego prekursora uważali L. Fullera. Największą rolę w rozwoju tej teorii prawa odegrali G. Gilmore i M. Eisenberg, których głównym osiągnięciem w prawie kontraktowym była wspólnotowa wizja i poglądy o indywidualnej autonomii, która szczególnie mocno bazowała na altruizmie i solidarności. Współczesne prawo kontraktowe nie uznaje, aby wola jednostki była źródłem norm prawnych, które je regulują. Taka sytuacja powoduje, że zasada równości zostaje naruszona. Egalitaryzm, negocjacje nastawione wyłącznie na uzyskanie własnej korzyści i wyrokowanie nie mogą być realizowane razem z nieoliberalną mieszanką sił i lojalnością. Wielu przedstawicieli doktryny, zajmujących się prawem umów, było pod wielkim wpływem innych dyscyplin naukowych. Przykładem może być duże zainteresowanie historycznymi początkami i rozwojem tej gałęzi prawa czy też socjologicznym lub nawet filozoficznym ujęciem omawianego przedmiotu.

wa⁴, orzeczenia sądowe⁵. Niniejsza praca ma na celu deskryptywne ujęcie podstawowych instytucji prawa kontraktowego, które zostały uregulowane przede wszystkim w *Restatement (Second) of the Law of Contracts*, znanym również pod skróconym tytułem *Restatement (Second) of Contracts*⁶. Wymieniony w zdaniu poprzednim zbiór prawa jest bardzo ciekawym przejawem zjawiska redukcji systemu *common law* do prawa stanowionego. *Restatement (Second) of Contracts* jest legalnym źródłem wiedzy o prawie kontraktowym obowiązującym w USA – regulacje w nim zawarte są najbardziej powszechne i najczęściej stosowane w orzecznictwie w sprawach dotyczących umów oraz transakcji handlowych. Analiza tego amerykańskiego zbioru prawa ma mieć przede wszystkim walor poznawczy, pozwalający poszerzyć warsztat pracy polskich cywilistów, nie zapominając jednocześnie o pragmatycznym podejściu do tego zagadnienia, którego omówienie może znaleźć zastosowanie w szeroko pojętej praktyce gospodarczo-prawnej.

Przy okazji tematu, odnoszącego się do elementów prawa kontraktowego w USA, należy również zwrócić uwagę na jeszcze jeden dokument prawny, mający bardzo szerokie zastosowanie w amerykańskich stosunkach umownych, przede wszystkim tych, które mają za przedmiot sprzedaż różnych dóbr, czyli na *Uniform Commercial Code*⁷. Jest on również przykładem na tworzenie w ramach

Największy jednak wpływ na rozwój doktryny prawa kontraktowego miała ekonomia. Najbardziej znaczącą rolę odegrał R. Posner, który zwracał uwagę, że społeczeństwo czerpie szeroko rozumiane zyski z formułowania i wykonywania zobowiązań, a prawo kontraktowe powinno być tak skonstruowane, aby ułatwiać dokonywanie tych czynności, które do rzeczonych zysków prowadzą.

⁴ W 1994 r. Międzynarodowy Instytut Unifikacji Prawa Prywatnego (UNIDROIT) z siedzibą w Rzymie opublikował zasady, mające zastosowanie w Międzynarodowym Prawie Umów Handlowych. Podobnie jak *Restatement of Contracts*, zasady nie mają charakteru prawa powszechnie obowiązującego/ustawowego. Są one wyrazem pewnych koncepcji powszechnych w wielu systemach prawnych, zarówno ustawowych, jak i tych, które bazują na precedensie. Zasady mogą mieć zastosowanie za zgodą obu stron lub na skutek decyzji arbitrów przy rozwiązywaniu sporów międzynarodowych, wynikających z umów.

⁵ Poza regulacjami ustawowymi większość współczesnego prawa kontraktowego ciągle jeszcze bazuje na decyzjach wywodzących się z *common law*.

⁶ *Restatement (Second) of Contracts* stanowi poprawioną wersję zbioru *Restatement of the Law of Contract*, wydaną również przez Amerykański Instytut Prawa.

⁷ Projekt tego kodeksu został przygotowany w latach 40. przez grupę naukowców pracujących pod auspicjami ALI i Narodowej Konferencji Komisarzy do spraw Ujednoliconych Ustaw Poszczególnych Stanów (NCCUSL). Jego źródła tkwią w prawie kupieckim, a więc gałęzi prawa, która regulowała stosunki handlowe i opierała się przede wszystkim na zwyczaju. W 1906 r. w USA pojawił się projekt ustawy o sprzedaży, przygotowany przez Narodową Konferencję Komisarzy do spraw Ujednolicenia Prawa Stanowego, który przyjęty został jako obowiązujące prawo w trzydziestu stanach. Po zakończeniu II wojny światowej komisarze połączyli swoje siły z ALI w celu przygotowania omawianego Ujednoliconego kodeksu handlowego, który zastąpił nie tylko ustawę o sprzedaży, ale również inne akty prawne, regulujące szeroko rozumiane stosunki handlowe. *Uniform Commercial Code* został wprowadzony jako obowiązujące prawo najpierw w Pensylwanii w 1954 r., ponieważ jednak jego treść spotkała się z dużą krytyką, został on poprawiony, po czym w udoskonalonej wersji zaczął regulować stosunki handlowe w trzynastu stanach.

systemu prawa opartego na precedensie rozwiązań prawnych, które zbliżają się w swym charakterze do prawa stanowionego przez legalnego ustawodawcę. Niższe opracowanie odnosi się także do regulacji zawartych w *Uniform Commercial Code*.

STRUKTURA REGULACJI *RESTATEMENT (SECOND)* *OF CONTRACTS* ORAZ *UNIFORM COMMERCIAL CODE*

Restatement (Second) of Contracts zostało zbudowane na zasadzie szerokiego ujęcia prawa kontraktowego, co oznacza, że zostały w nim uregulowane najpierw podstawowe instytucje prawa cywilnego, jakimi są zdolność prawna, zdolność do czynności prawnych, podmioty, którym powyższe przymioty można przypisać, a także te, którym tych zdolności nie można przypisać, wady oświadczeń woli⁸. *Restatement (Second) of Contracts* posługuje się ponadto definicjami, które mają szerokie zastosowanie nie tylko w amerykańskim prawie umów, do których należą następujące pojęcia: umowa (kontrakt), kupujący, sprzedawca, oferta, kontrofert, przyjęcie oferty (akceptacja), błąd, fałszywe oświadczenie, warunek, dobra wiara. W analizowanym zbiorze prawa opisane są także sposoby zawierania umów, gdzie w sposób szczegółowy potraktowano zawarcie umowy poprzez wyrażenie wzajemnej zgody lub poprzez spełnienie świadczenia⁹, formy złożenia oświadczenia woli, sposoby składania ofert, czasu, w którym oblat może wyrazić zgodę na przyjęcie oferty, tak aby mogło skutecznie dojść do zawarcia umowy, wyrażenie zgody na ofertę.

W *Restatement (Second) of Contracts* uwzględniony został również aspekt interesu publicznego, w związku z którym wprowadzane są ograniczenia handlu (publiczny nadzór) oraz zasady sprawiedliwości, słuszności, bezstronności, mające wpływ na zakres świadczenia, wynikającego z umowy.

Omawiany zbiór prawa reguluje także kwestie odpowiedzialności kontraktowej, która może polegać na nienależytym wykonaniu umowy lub niewykonaniu jej w ogóle (wykonanie zmienione na podstawie wymiany przyrzeczeń, skutki wykonania i niewykonania, skutki potencjalnego niewykonania, środki naprawienia szkody wynikłej z niewykonania lub nienależytego wykonania umowy, wykonanie poprzez przyznanie odszkodowania, świadczenie w naturze lub nakaz sądowy wykonania zobowiązania, przywrócenie stanu poprzedniego, niemożność wykonania zobowiązania i ubezszkodowanie celu zobowiązania).

W latach 60. *Uniform Commercial Code* obowiązywał prawie we wszystkich stanach, z wyjątkiem Louisiany, która to zmodyfikowała bardzo mocno postanowienia kodeksu w zakresie dotyczącym sprzedaży.

⁸ *Restatement (Second) of Contracts* składa się z szesnastu jednostek redakcyjnych, określonych jako rozdziały, które dzielą się na mniejsze jednostki redakcyjne, zwane tematami.

⁹ Dokładnie dotyczy to wymagań, jakie musi spełniać świadczenie, a także kontraktów, których przedmiotem nie jest świadczenie.

Restatement (Second) of Contracts określa ponadto beneficjentów kontraktowych, odnosi się do instytucji cesji i przekazania długu (co może być przedmiotem cesji lub przekazu długu, skutki, jakie opisane czynności prawne wywierają na zobowiązaniu dłużnika).

Wymieniony tytułem wstępu *Uniform Commercial Code* również traktuje o prawie kontraktowym, lecz ma bardziej szczegółowy charakter niż *Restatement (Second) of Contracts*, w związku z czym jest stosowany w zakresie materii, jaką reguluje jako swoiste *lex specialis* względem *Restatement (Second) of Contracts*.

W tym dokumencie prawnym zostały stypizowane umowy nazwane: sprzedaż, najem, dzierżawa. Uregulowano w nim także zbywalne instrumenty prawa, depozyty bankowe, transfer funduszy, środków pieniężnych, akredytywy, sprawy związane z transferem transakcji dokonywanych w dużych ilościach, kwity składowe, konosamenty i inne dokumenty, które dają prawo do dysponowania towarem, gwarancje inwestycyjne, inne formy zabezpieczania transakcji, sprzedaż rachunków i dokumentów dotyczących rzeczy ruchomych.

Biorąc pod uwagę powyższą analizę zakresu przedmiotowego obu dokumentów prawnych, można zauważyć, patrząc przez pryzmat polskich regulacji, że *Restatement (Second) of Contracts* ma charakter bardziej cywilistyczny, a w przypadku *Uniform Commercial Code*, gdyby pominąć kwestię regulacji dotyczących poszczególnych umów, przede wszystkim związany z prawem bankowym i instrumentami, które wykorzystywane są w transakcjach handlowych.

PODSTAWOWE POJĘCIA ZAWARTE W *RESTATEMENT (SECOND) OF CONTRACTS*

Restatement (Second) of Contracts definiuje wykorzystywane w stosunkach handlowych zwroty, które odnoszą się zarówno do sfery poprzedzającej zawarcie umowy, jak i dotyczą czasu, kiedy to umowa już obowiązuje w obrocie prawnogospodarczym. Według analizowanego zbioru prawa kontraktowego w USA umowa/kontrakt oznacza zobowiązanie lub zbiór zobowiązań, których spełnienie podlega ochronie prawnej, lub jest to spełnienie świadczenia, rozumianego w świetle prawa jako obowiązek¹⁰. Oferta jest oświadczeniem woli o rozpoczęciu negocjacji/pertraktacji wyrażonym w taki sposób, aby osoba, której oferta jest składana (oblat) zrozumiała, że jego/jej zgoda na negocjacje/pertraktacje jest wymagana i będzie doprowadzać do ich końca¹¹.

W *Restatement (Second) of Contracts* funkcjonuje również pojęcie kontroferty, przez które Amerykanie rozumieją ofertę złożoną przez oblata oferentowi, dotyczącą tej samej materii, jakiej dotyczyła oferta, zastępującą poprzednie po-

¹⁰ Chapter 1. Meaning of Terms, § 1. Contract Defined, *Restatement (Second) of Contracts*.

¹¹ Chapter 3. Formation of Contracts – Mutual Assent, Topic 3. Making of Offers, § 24. Offer Defined, *Restatement*...

stanowienia oferty innymi, będącymi przedmiotem kolejnych negocjacji/pertrakcji¹². Przyjęcie oferty/akceptacja jest to oświadczenie woli oblata o wyrażeniu zgody na warunki przedstawione w ofercie, które wyrażane jest w sposób, w jaki została złożona oferta, lub w inny sposób wymagany przez oferenta. Wyrażenie zgody poprzez świadczenie wymaga, aby przyjmujący ofertę przynajmniej w części wykonał jej postanowienia lub złożył przyrzeczenie, że zostaną one spełnione – zgoda wyrażona poprzez spełnienie świadczenia jest traktowana jako zwrotne przyrzeczenie. Wyrażenie zgody na przyjęcie oferty poprzez zobowiązanie się do spełnienia świadczenia wymaga, aby oblat dokonał każdej czynności niezbędnej do spełnienia zobowiązania¹³.

Restatement (Second) of Contracts rozróżnia pojęcie błędu, którym jest przekonanie sprzeczne z danym stanem faktycznym¹⁴, oraz pojęcie fałszywego oświadczenia, które jest traktowane jako oświadczenie woli niepozostające w zgodzie ze stanem faktycznym¹⁵. Bardzo często strony zawierają umowy z zastrzeżeniem warunku, definiowanym w amerykańskim zbiorze prawa kontraktowego jako zdarzenie przyszłe, niepewne, którego ziszczenie się powoduje ustanie (warunek rozwiązujący) lub powstanie (warunek zawieszający) skutków czynności prawnej, w treści której warunek został zastrzeżony. Jeżeli warunek jest rozwiązujący, musi się ziścić, zanim świadczenie wynikające z kontraktu stanie się wymagalne. W przypadku warunku zawieszającego, zdarzenie takie musi się ziścić, aby świadczenie, będące przedmiotem kontraktu, stało się wymagalne¹⁶. Różnica między warunkiem zawieszającym a rozwiązującym jest najbardziej widoczna na tle prawa procesowego. Na powodzie spoczywał obowiązek udowodnienia, że roszczenie określone w pozwie należy się od pozwanego – warunek zawieszający skuteczne dla powoda rozstrzygnięcie sprawy. Pozwany natomiast działał pod warunkiem rozwiązującym – jeśli udowodni bezzasadność pozwu, postępowanie względem niego będzie bezskuteczne.

Restatement (Second) of Contracts odnosi się ponadto do podmiotów, które z punktu widzenia prawa kontraktowego i najczęściej zawieranej umowy sprzedaży zdają się być najważniejszymi definicjami zawartymi w tym zbiorze prawa – kupujący oznacza osobę, która kupuje lub zaciąga zobowiązania w celu kupna jakiś dóbr¹⁷, natomiast sprzedawca jest osobą, która sprzedaje lub zaciąga zobo-

¹² Chapter 3..., Topic 4. Duration of the Offeree's Power of Acceptance, § 39 (1) Counter-Offer, Restatement...

¹³ Chapter 3..., Topic 5. Acceptance of Offers, § 50 Acceptance of Offer Defined; Acceptance by Performance; Acceptance by Promise, Restatement...

¹⁴ Chapter 6. Mistake, § 151 Mistake Defined, Restatement...

¹⁵ Chapter 6..., Topic 1. Misrepresentation, § 159 Misrepresentation Defined, Restatement...

¹⁶ Chapter 9. The Scope of Contractual Obligations, Topic 5. Conditions and Similiar Events, § 224. Condition Defined, Restatement...

¹⁷ § 2 (1) (a) Definitions and Index of Definitions, Part 1. Short Titles, General Construction and Subject Matter, Article 2. Sales, Uniform Commercial Code.

wiązania w celu sprzedaży pewnych dóbr¹⁸. Każdy z tych podmiotów powinien działać w dobrej wierze, która w przypadku kupca oznacza uczciwość i przestrzeganie obowiązujących standardów handlowych, dotyczących uczciwości w dokonywaniu transakcji handlowych¹⁹.

CZYNNOŚĆ PRAWNA A INNE CZYNNIKI KSZTAŁTUJĄCE PRAWA I OBOWIĄZKI

Polska nauka o prawie cywilnym podaje, że prawa i obowiązki są kształtowane przez zdarzenia cywilne. Zdarzeniami są zdarzenia w ścisłym tego słowa znaczeniu oraz działania, które z kolei dzielą się na czynności zmierzające do wywołania skutków prawnych (obejmujących czynności prawne, orzeczenia sądowe, decyzje administracyjne) i inne czyny.

Oprócz czynności prawnej, innymi czynnikami kształtującymi prawa i obowiązki będą działania prawne zbliżone do czynności prawnych i dlatego wymagające łącznego rozważenia z czynnościami prawnymi (oświadczenia wiedzy, uczuć), orzeczenia sądowe i decyzje administracyjne, a także niewykonywanie uprawnień w określonym czasie (przedawnienie i terminy zawite).

W prawie amerykańskim jako podstawowe źródło kreowania praw i obowiązków rozróżnia się składanie oświadczeń woli przez strony czynności prawnej, a także orzeczenia sądowe, które swoją treścią regulują rozpoznawany aktualnie stosunek prawny oraz taki, który może zaistnieć w przyszłości.

ŚWIADCZENIE W AMERYKAŃSKIM PRAWIE KONTRAKTOWYM

Prawo amerykańskie rozróżnia zobowiązanie, którego spełnienie jest uwarunkowane pewnym zdarzeniem, jakiego zaistnienie może zależeć od zaciągającego zobowiązanie, jak i być od niego niezależne. To ostatnie dopiero może być traktowane jako świadczenie. Bezprzedmiotowe zobowiązania przybierają kształt zobowiązania w formie, lecz nie w treści, dlatego umowa taka nie podlega wykonaniu wobec żadnej ze stron. Jeżeli natomiast czynność była dokonana dla pozorów, w celu dokonania innej czynności prawnej, to ważność zobowiązania (oświadczenia) ocenia się według właściwości tej czynności. Można zatem powiedzieć, że tak odczytujemy wcześniej złożone zobowiązanie, aby znaleźć w nim właściwe świadczenie. Wymagany jest tutaj obowiązek dobrej wiary i rozsądnych skutków. Kazus ukrytych ofert wskazuje na to, że nawet jeśli pierwotne zobowiązanie jest niewykonalne, gdyż wzajemne (zwrotne) zobowiązanie

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

jest pozorne, to może ono jednak rodzić skutki prawne. Jeżeli w późniejszym terminie zostanie złożone zobowiązanie zwrotne, tym razem już o niepozornym charakterze, to pierwotne zobowiązanie stanie się wykonalne²⁰. Postanowienia umowne pozwalają zaciągającemu zobowiązanie na niewykonywanie jego praw i obowiązków ze względu na uprawnienie do rozwiązania umowy poprzez odstąpienie od niej. Jeżeli można skorzystać z tego uprawnienia w każdym czasie, zobowiązanie jest uważane za iluzoryczne. Jeżeli zakończenie umowy musi być poprzedzone okresem wypowiedzenia postanowień umowy, to takie zobowiązanie traktowane jest jako nieiluzoryczne. Podobna sytuacja ma miejsce, jeżeli prawo do zakończenia umowy jest uwarunkowane ziszczeniem się zdarzenia zupełnie niezależnego od zaciągającego zobowiązanie²¹. Strony mogą ustalić, że od umowy można odstąpić, ale tylko w określonym czasie, po którego upływie prawo do odstąpienia od umowy wygasa²².

PRZESŁANKI SKUTECZNOŚCI CZYNNOŚCI PRAWNEJ

Czynność prawna będzie skuteczna jeśli zostaną spełnione przesłanki podmiotowe i przedmiotowe. Podmiotowe przesłanki to zdolność prawna i zdolność do czynności prawnych podmiotów dokonujących czynności prawnej. Powyższe przymioty ustala się w oparciu o następujące kryteria:

a) wiek – dojrzałość jest kryterium osiągnięcia pełnej zdolności umysłowej, a tym samym pełnej zdolności do czynności prawnych. *Restatement (Second) of Contracts* § 14 stanowi, że osoba fizyczna do dnia poprzedzającego dzień uzyskania pełnoletniości (w USA pełnoletniość uzyskuje się z osiągnięciem 18. roku życia) ma zdolność do zaciągania zobowiązań kontraktowych podlegających unieważnieniu, chyba że ustawa stanowi inaczej.

Kontrakt, którego stroną jest małoletni, nie jest nieważny, lecz podlega unieważnieniu. Z tego też względu małoletni lub osoby działające w jego imieniu (rodzice, kurator, opiekun, w razie śmierci małoletniego zarządzający majątkiem czy spadkobiercy) muszą podjąć odpowiednie czynności zmierzające do unieważnienia umowy. Mogą one przybrać postać zarzutów w postępowaniu sądowym wszczętym przez stronę, która zawarła umowę z małoletnim, lub w imieniu małoletniego można wnieść powództwo o unieważnienie umowy albo o zwrot uzyskanych (w wyniku zawarcia umowy) przez stronę korzyści.

Wola skorzystania z prawa unieważnienia może być wyrażona w każdy sposób, który dostatecznie ją wyraża. Zobowiązanie wykonania takiego kontraktu

²⁰ *Brooklyn Bagel Boys v. Earthgrains Refrigerated Dough Products*, 212 F.3d 373 (7th Cir. 2000).

²¹ *DiBenedetto v. Sirocco*, 93 A.2d 474 (Pa. 1953).

²² *Gurfein v. Werebelovsky*, 118 A. 32, 33 (Conn. 1922).

może zostać przejęte przez inną osobę, która jest pełnoletnia. Jest to zobowiązanie o charakterze naturalnym (może być wykonane, jego niewykonanie nie jest zaskarżalne)²³. Odszkodowanie obejmuje obowiązek zwrotu wszystkiego, co małoletni uzyskał w wyniku wykonania umowy, zarówno od strony tego kontraktu, jak i od osoby trzeciej, w zamian za świadczenie, które uzyskał od drugiej strony umowy. Małoletni nie jest odpowiedzialny za zużycie, zniszczenie lub zmniejszenie wartości, tego co uzyskał od drugiej strony kontraktu²⁴, a także nie jest obowiązany do zwrotu kosztów niezbędnych do jego codziennego utrzymania, jeżeli takowe stanowiły przedmiot umowy²⁵. Wyjątek od tej zasady stanowi sytuacja, w której małoletni jest powodem w sprawie, w której żąda zwrotu pieniędzy, zapłaconych w ramach zawartej przez niego umowy²⁶. W niektórych stanach na północy USA wyjątkiem od zasady, że małoletni ma prawo do unieważnienia umowy, jest oświadczenie woli złożone przez niego, lecz obarczone wadą w postaci błędu co do swojego wieku. W takiej sytuacji małoletni ponosi odpowiedzialność deliktową (szkoda powstała w wyniku zawinionego działania małoletniego)²⁷.

b) zdolność umysłowa – faktyczną przyczyną niezdolności umysłowej może być niedorozwój umysłowy, choroba psychiczna, porażenie mózgowe, niedorozwój umysłowy spowodowany starzeniem się, uzależnienie od alkoholu lub narkotyków. Test niezdolności umysłowej polega nie tylko na stwierdzeniu, że zewnętrzne zachowanie się podmiotu ma charakter ekscentryczny, odbiegający od ogólnie przyjętego, lecz także na ustaleniu, czy osoba dokonująca danej czynności była rozeznana co do jej treści i skutków, czy miała ich świadomość. Najważniejszy jest moment dokonywania czynności („przebłysk świadomości”, chwilowa świadomość również będzie powodowała, że czynność prawna będzie ważna²⁸). Bez znaczenia pozostaje fakt, czy druga strona wiedziała o ogólnie ujmowanej niezdolności umysłowej pierwszej strony²⁹.

Oprócz testu świadomości, sądy przy rozstrzyganiu tego typu spraw posługują się również testem odwołującym się do woli człowieka dokonującego danej czynności prawnej. Dotyczy to osób, które rozumieją dokonywaną czynność i skutki, jakie ona rodzi, ale ze względu na chorobę psychiczną nie są w stanie pokierować swoim zachowaniem. Druga strona o takich zaburzeniach pierwszej strony wiedziała lub przy dołożeniu należytej staranności powinna była wiedzieć³⁰.

²³ *Jones v. Dressel*, 623 P.2d 370 (Colo. 1981).

²⁴ *Uttersome v. Myron D. Kinder, Inc.*, 124 A. 725, 726 (Me. 1924).

²⁵ *Turner v. Gaither*, 83 N.C. 357, 361 (Am. Rep. 1879).

²⁶ *Vichnes v. Transcontinental & Western Air*, 18 N.Y.S.2d 603 (Sup. Ct. 1940).

²⁷ *Byers v. Leymay Bank & Trust Co.*, 282 S.W.2d 512 (Mo. 1955).

²⁸ *Critchfield v. Easterday*, 26 App. D.C. 89 (1905); *McPeck v. Graham*, 49 S.E. 125 (W. Va. 1904).

²⁹ *Orr v. Equitable Mortgage Co.*, 33 S.E. 708 (Ga. 1899).

³⁰ *Faber v. Sweet Style Mfg. Corp.*, 242 N.Y.S. 2d 763, 767, 768 (Sup. Ct.).

Czynność prawna dokonana przez osobę cierpiącą na niedorozwój umysłowy nie jest nieważna z mocy prawa, ale podlega unieważnieniu. Prawo unieważnienia przysługuje osobiście stronie niezdolnej z powodu niedorozwoju psychicznego, jednak może ono być wykonane przez prawnych przedstawicieli tej strony, przykładowo może to być kurator lub opiekun³¹. W razie uznania czynności za nieważną, stronie przysługuje odszkodowanie, którego wartość mierzona jest poprzez to, ile korzyści uzyskał mający zaburzenia psychicznie. Dotyczy to odszkodowania zarówno w naturze, jak i w pieniądzu. Pełne odszkodowanie nie zostanie przyznane, jeśli strona wiedziała o niezdolności psychicznej lub działała w złej wierze, a także jeśli strona nie uzyskała żadnych korzyści³².

Restatement (Second) of Contracts § 15 (1) stanowi, że osoba chora psychicznie lub cierpiąca na jakieś inne zaburzenia psychiczne może zaciągać zobowiązania kontraktowe, które podlegają unieważnieniu, a dokładnie uściśla to do sytuacji, w których osoba taka nie miała świadomości (rozeznania, nie rozumiała) co do treści czynności prawnej, jej natury i konsekwencji, jakie ona rodzi oraz sytuacji, w której osoba taka ma opisywaną powyżej świadomość, ale nie jest w stanie, z powodu zaburzeń psychicznych, zachować się zgodnie z postanowieniami kontraktu.

Restatement... określa ponadto, że jeżeli umowa została zawarta w dobrej wierze i druga strona kontraktu nie wiedziała o niezdolności psychicznej pierwszej strony, opisywane powyżej prawo unieważnienia kontraktu jest wyłączone w takim zakresie, w jakim umowa została wykonana lub jeżeli w zmienionych okolicznościach, które pojawiły się od momentu zawarcia umowy, wykorzystanie prawa unieważnienia byłoby jego nadużyciem. W opisywanej sytuacji sąd może przyznać stronom odszkodowanie.

DOPUSZCZALNA TREŚĆ CZYNNOŚCI PRAWNEJ

Granice treści czynności prawnej określają zakres praw i obowiązków, jakie w jej ramach mogą być uregulowane. Z treścią czynności prawnej nierozdzielnie związane jest pojęcie oświadczenia woli – stanowi ono rdzeń czynności prawnej, określa jego treść. W przypadku umów mamy jednak do czynienia z kilkoma oświadczeniami woli, które stanowią całość zdarzenia prawnego, zwanego czynnością prawną.

W prawie amerykańskim istnieje pojęcie *consideration*, którego najważniejsze znaczenie z punktu widzenia niniejszego opracowania to świadczenie wzajemne. Dwustronna czynność prawna, którą jest zawarcie umowy, może określać, że strony zobowiązane są świadczyć sobie coś nawzajem. W takiej sy-

³¹ *Norfolk Southern Corp. v. Smith*, 414 S.E.2d 485 (Ga. 1992).

³² *Jordan v. Kirkpatrick*, 95 N.E. 1079 (Ill. 1911).

tuacji świadczenie jest pewnego rodzaju oczekiwaniem, ekspektatywą wymiany, która ma być dokonana pomiędzy stronami.

Początkowo uznawano, że dana czynność prawna przynosi jednej ze stron tylko korzyści, a drugiej jedynie ciężary. Kolejnym etapem rozwoju prawa kontraktowego było stwierdzenie, że każde korzyści i ciężary muszą być takimi, których strona się spodziewa i na które się godzi. Ostatecznie najważniejszą teorią okazuje się być obowiązek wzajemnego świadczenia – każde z nich musi mieć relewantny, równoważący się charakter. Przeprowadza się w tym celu test oczekiwanego świadczenia, gdzie świadczenie jednej ze stron musi być odpowiednikiem drugiej.

Przedmiotem świadczenia wzajemnego może być wszystko, co jest możliwe do wykonania. Świadczeniem może być wykonane działanie lub zaniechanie przez jedną ze stron (np. sprzedawca dostarcza towar, kupujący natomiast nie płaci od razu, tylko zobowiązuje się do zapłaty po upływie określonego terminu). Świadczenie lub wzajemne zobowiązanie jego spełnienia jest wykonywane lub składane przez wierzyciela wobec dłużnika (przy czym zobowiązanie to ma charakter dwustronnie zobowiązujący, obie strony są w łączącym je stosunku prawnym zarówno wierzycielami, jak i dłużnikami). Świadczenie nie zawsze musi być spełnione przez podmiot wymieniony powyżej, dopuszczalne są tutaj zmiany podmiotowe, np. świadczenie może być wykonane przez przyjmującego świadczenie wobec innej osoby niż składający świadczenie lub świadczenie może być spełnione przez kogoś innego niż wierzyciel (ten na rzecz kogo zobowiązanie ma być wykonane).

Istnieją również transakcje, które pozbawione są wspomnianego oczekiwania na wymianę, a należą do nich:

a) obietnice (zobowiązania) pod tytułem darmym – jeżeli zostaną wykonane, to żądanie zwrotu przedmiotu świadczenia jest kwestią nie prawa kontraktowego, a prawa własności. Biorąc pod uwagę wykonalność takiego świadczenia, najważniejsze jest to, że obietnica nie ma pokrycia w świadczeniu, nie zaś to, że obietnica jest składana pod tytułem darmym. Należy rozróżnić zaciągnięcie zobowiązania do przeniesienia na własność jakiejś rzeczy od rzeczywistego wydania takiej rzeczy. Rzeczywiste wydanie jest nieodwołalne i darczyńca nie może żądać zwrotu wydanej rzeczy, natomiast opisywane powyżej zobowiązanie może zostać odwołane.

b) zobowiązania, w których nie ma oczekiwania świadczenia wzajemnego. Dzieli się one na dwie kategorie:

– zaciągający zobowiązanie (dłużnik) nie podejmował działań, mających na celu podjęcie czynności przez wierzyciela,

– zaciągający zobowiązanie podejmował działania, mające na celu podjęcie czynności przez wierzyciela, jednak czynność podjęta przez wierzyciela została dokonana niezależnie od tego, czy zobowiązanie zostało zaciągnięte, czy nie.

c) świadczenia przedawnione – czynność podjęta przed zaciągnięciem zobowiązania nie stanowi świadczenia wzajemnego za świadczenie wynikające z za-

ciągniętego zobowiązania, np. złoty zegarek, który zobowiązał się dać pracodawca swojemu pracownikowi za pracę już wykonaną³³.

d) zobowiązania moralne – są wyjątkiem od zasady, że przedawnione świadczenie nie może być uznawane za świadczenie, np. obowiązek spełnienia świadczenia, który po jego powstaniu, lecz przed wykonaniem został wyłączony przez obowiązujące prawo właśnie w wyniku zastosowania instytucji przedawnienia. Jeżeli zobowiązanie jest warunkowe lub dotyczy tylko płatności części długu, to jest ono wykonalne tylko w tej części. Zobowiązanie może być zaciągnięte zanim upłynął okres przedawnienia pierwotnego długu, a także po upływie tego okresu. Może to zostać wywnioskowane z uznania długu, potwierdzenia jego istnienia (jeżeli nie jest połączone z oświadczeniem woli odmawiającym jego spełnienia), ze stwierdzenia, że strona zrzeka się zarzutu przedawnienia (jeżeli nie jest połączone z zaprzeczeniem istnienia długu i zastrzeżeniem obrony) lub wynika z częściowego spłacenia długu (dokonane w takich okolicznościach, które potwierdzają jego uznanie)³⁴.

Podobna sytuacja jest w sprawie długów, z których dłużnik zostaje zwolniony na skutek ogłoszenia jego upadłości lub przed ogłoszeniem upadłości, ale dług będzie podlegał umorzeniu w wyniku zastosowania procedury upadłościowej³⁵.

Świadczenie nieważne z mocy prawa może stać się wykonalne, jeżeli zostaną spełnione dodatkowe przesłanki do jego spełnienia. Zauważyć to można na przykładzie zobowiązania małoletniego, które podlega unieważnieniu ze względu na brak zdolności do czynności prawnych, jednak może on złożyć oświadczenie, że spełni świadczenie, gdy uzyska wymagany wiek. Nowe zobowiązanie zaciągnięte w celu wykonania poprzedniego zobowiązania podlegającego unieważnieniu³⁶.

e) „niechciane” czynności – to czynności, które nie są oczekiwane i nie mogą być świadczeniem wzajemnym, jeżeli składający obietnicę „nie zamawiał” ich. Podstawowe pytanie, jakie stawiane jest w tego typu sprawach dotyczy tego, czy zaciągający zobowiązanie oczekiwał, że ten, wobec kogo było ono zaciągane (wierzyciel), będzie podejmował określone czynności. Cel świadczenia, które jest przedmiotem obietnicy, musi być związany z czynnościami, jakie będą później podejmowane przez przyjmującego obietnicę. Musi być tutaj określony specyficzny warunek – „ja dostarczę ci towar, jeśli ty zapłacisz mi przy dostawie”.

³³ *Feinberg v. Pfeiffer Co.*, 322 S.W.2d 163 (Mo. App. 1959).

³⁴ *Jones v. Jones*, 242 F. Supp. 979 (S.D.N.Y. 1965).

³⁵ *Stanek v. White*, 215 N.W. 784 (Minn. 1927).

³⁶ § 86 *Restatement (Second) of Contracts* stanowi, że obietnica złożona w dowód uznania korzyści, jakie wcześniej otrzymał składający obietnicę od tego, komu składa obietnicę, jest wiążąca w zakresie niezbędnym do uniknięcia niesprawiedliwości. Jednak obietnica określona w zdaniu poprzednim nie będzie obowiązywała, jeżeli przyjmujący obietnicę wyświadczył korzyści jako prezent lub z innych powodów składający obietnicę nie został bezpodstawnie wzbogacony lub nie obowiązuje w zakresie, w jakim jego wartość jest nieproporcjonalna do uzyskanych korzyści.

f) czynność niepodjęta w odpowiedzi na złożoną obietnicę – są to czynności dochodzone przez składającego oświadczenie woli o zaciągnięciu zobowiązania, ale nie są one dokonane w odpowiedzi na świadczenie. Zauważyć to można w krzyżujących się ofertach, których postanowienia eliminują się wzajemnie³⁷ lub w sprawie dotyczącej nagrody za znaleziony zegarek; należy się temu, kto o takiej obietnicy wiedział; jeżeli znalazca zwrócił zegarek, bo z tyłu było wygrawerowane nazwisko właściciela, to taka nagroda się nie należy³⁸.

DOKONYWANIE CZYNNOŚCI PRAWNYCH (SKŁADANIE OŚWIADCZEŃ WOLI)

Złożenie oferty dotyczącej zawarcia umowy, tym samym wyrażenie woli na dokonanie tego typu dwustronnej czynności prawnej, może odbyć się w dowolny sposób: ustnie, pisemnie lub w każdej innej formie, która wyrazi wolę zawarcia takiej umowy w sposób dostateczny. Za każdym razem okoliczności złożenia oświadczenia woli bada się, aby sprawdzić, czy są one zrozumiałe przez przeciętnego człowieka. Dokonuje się tu przede wszystkim wykładni językowej oferty, następnie ocenia się inne formy komunikacji między stronami, a także bierze się pod uwagę fakt, do jakiego kręgu podmiotów skierowana jest oferta³⁹.

Ofertę uważa się za złożoną, gdy dotarła do oferenta w taki sposób, że mógł on zapoznać się z jej treścią (obiektywna teoria, czy dana propozycja jest ofertą). Do momentu, kiedy oferta nie dotrze do oferenta, składający ofertę może ją odwołać.

W celu ustalenia, czy dane oświadczenie woli stanowi ofertę, bada się jego treść, a nie to, jak zostało nazwane⁴⁰.

Oświadczenie woli zawarcia umowy np. sprzedaży może być również złożone publicznie, do nieokreślonej grupy ludzi. Najczęściej takie oferty zawierają ogłoszenia, reklamy czy ulotki. Oferta jest wiążąca przez cały czas, jeśli nie zawiera ona zwrotu, że trwa to do wyczerpania zapasów lub innego podobnego zwrotu.

Wyrażenie oświadczenia woli o przyjęciu oferty, czyli akceptacja, może być wyrażone poprzez:

- 1) spełnienie świadczenia (zakup towaru znajdującego się w ofercie, odebranie towaru i zapłata za niego);
- 2) zobowiązanie się do spełnienia świadczenia powstałego w wyniku zaakceptowania oferty. Aby akceptacja w taki sposób wyrażona była wiążąca, musi spełniać ona łącznie trzy warunki:

³⁷ *Tinn v. Hoffmann&Co.*, 29 L.T.R. (N.S.) 271 (Ex. Ch. 1873).

³⁸ *Broadnax v. Ledbetter*, 99 S.W. 1111 (Tex. 1907).

³⁹ *United States v. Braunstein*, 75 F. Supp. 137, 139 (S.D.N.Y. 1947).

⁴⁰ *Cox v. Denton*, 180 P. 261 (Kan. 1919).

a) musi wyrażać zobowiązanie się do zawarcia umowy poprzez zaakceptowanie umowy, a więc nie można w taki sposób potraktować zainteresowania się ofertą czy zapoznania się z jej treścią⁴¹;

b) musi mieć charakter bezwarunkowy, a więc nie może zależeć od dokonania jakichkolwiek innych czynności przez którąkolwiek ze stron⁴²;

c) oferta musi być przyjęta w takim kształcie, w jakim została przedstawiona.

Opisane powyżej wymagania sądy wywiodły z natury (istoty) akceptacji. Składający ofertę może oczywiście żądać spełnienia dodatkowych wymagań. Akceptacja oferty może nastąpić przy użyciu słów pisanych, jak i mówionych, a także w sposób niewerbalny (skinienie głową), poprzez przystąpienie do czynności niezbędnych do spełnienia świadczenia określonego w zaakceptowanej w ten sposób ofercie. Należy pamiętać, że milczenie nie zawsze będzie oznaczało przyjęcie oferty.

Akceptacja może polegać na wykonaniu władztwa nad rzeczą, choć zdarzają się od takiego ustalenia wyjątki, które traktowane są jako delikty. Często zaakceptowanie oferty powinno być wyrażone poprzez zawiadomienie o tym⁴³.

FORMA CZYNNOŚCI PRAWNYCH

Podstawowym kryterium mającym na celu rozróżnienie zobowiązań podlegających wykonaniu od niepodlegających wykonaniu jest forma, w której to zobowiązanie zostało zaciągnięte, a także treść tego zobowiązania.

Do szczególnej formy dokonywania czynności prawnych w USA należy dokument opatrzony pieczęcią. Złożenie oświadczenia woli spełnienia świadczenia w takiej formie czyni ją prawnie skuteczną, bez względu na to, czy składający to przyrzeczenie otrzyma w zamian za to świadczenie wzajemne. Do jej skuteczności potrzebne jest złożenie oświadczenia woli w dokumencie podpisanym i opieczętowanym przez zobowiązującego się oraz doręczenie go do beneficjenta zobowiązania. Nie oznacza to jednak, że zobowiązanie zaciągnięte bez takiej formy nie rodzi skutków prawnych. Jest ono skuteczne w świetle prawa, jeśli zaraz po nim nastąpi spełnienie świadczenia. Taki dokument urzędowy zaopatrzony w pieczęć ma bardzo doniosłą moc – czyni przyrzeczenie skutecznym, nawet wtedy gdy dokument zginął, został skradziony lub zaopatrzony w pieczęć bez zgody.

Istnieją jeszcze wyszczególnienia, które mają na celu bardzo dokładne opisanie przedmiotu umowy. Nie można jednak poprzez wyszczególnienie przeprowadzić dokładnego nazwania wszystkich czynności podejmowanych w ramach umowy, a także czynić przedmiotem świadczenia coś, co nigdy tym świadczeniem

⁴¹ *Wucherpfenning v. Dooley*, 351 N.W.2d 443 (N.D. 1984).

⁴² *Poel v. Brunswick-Balke-Collender Co.*, 110 N.E. 619, 622 (N.Y. 1915).

⁴³ *Ross v. Leberman*, 148 A. 858 (Pa. 1930).

nie będzie⁴⁴. Podobnie, przygotowując treść umowy, nie można podawać w niej nieprawdy, np. określenie świadczenia, które nie jest spełnione, a w umowie zostaje wprowadzony zapis, że świadczenie zostało spełnione. Spełnienie zobowiązania poprzez spełnienie świadczenia jest jednak skuteczne, nawet jeśli w umowie za pomocą techniki wyszczególnień zapisano to inaczej.

W prawie umów w USA treść czynności prawnej ma dużo większe znaczenie niż forma, w której tę czynność dokonano.

OBOWIĄZEK DOKONANIA CZYNNOŚCI PRAWNEJ I JEGO PRZYMUSOWA REALIZACJA

Strony w ramach swobody umów dokonują czynności prawnych, poprzez które uzyskują pewne korzyści, jak również nakładają na siebie pewne obowiązki. Zobowiązania wynikające z kontraktu mają charakter w pewnym sensie dobrowolny, co oznacza, że strona sama, poprzez złożenie oświadczenia woli, wyraziła chęć wypełnienia obowiązku o określonej treści. Jeśli tego nie uczyni lub dokona tego w sposób niezgodny z umową, stronie, która była beneficjentem tych świadczeń, przysługuje roszczenie odszkodowawcze. Obowiązek naprawienia szkody nie ma już charakteru dobrowolnego, gdyż najczęściej zaopatrzony jest w przymus wynikający z władzy państwa, która udziela ochrony prawnej tym podmiotom, których uprawnienia zostały naruszone. Najczęstszym sposobem odszkodowania jest wówczas zapłata określonej sumy pieniężnej⁴⁵.

Szczególnym sposobem naprawienia szkody powstałej z tytułu niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania jest świadczenie w naturze⁴⁶ oraz nakaz sądowy. Świadczenie w naturze orzekane przez sąd ma na celu zbliżenie takiego przymusowego wykonania zobowiązania do dobrowolnego, wynikającego z umowy. Ma to rodzić niemal takie same skutki, jakby umowa była wykonywana bez żadnych naruszeń. Sąd nie nakaze nigdy spełnienia świadczenia, które jest niemożliwe do zrealizowania, nadmiernie obciążające spełniającego świadczenie lub niezgodne z prawem. Nie nakaze także spełnienia świadczenia w naturze, które może być udaremnione przez zobowiązanego z tego tytułu poprzez skorzystanie z prawa do wypowiedzenia⁴⁷. Świadczenie w naturze może być nakazane zarówno w sytuacji, gdy kontrakt został naruszony przez niespełnienie świadczenia, jak i w przypadku uchylenia się od zobowiązania⁴⁸. Alternatywą jest wydanie

⁴⁴ *Thomas v. Thomas*, 114 Eng. Rep. 330 (Q.B. 1842).

⁴⁵ *Chapter 16. Remedies, Topic 2. Enforcement by Award of Damages*, § 347–356, *Restatement...*

⁴⁶ *Chapter 16..., Topic 3. Enforcement by Specific Performance and Injunction*, § 359–360, *Restatement...*

⁴⁷ *Schoblum v. Anacortes Veneer*, 255 P.2d 379 (Wash. 1953).

⁴⁸ *Bonde v. Weber*, 128 N.E. 2d 883 (Ill. 1955).

nakazu przez sąd, na podstawie którego strona jest zobowiązana do powstrzymania się ze spełnieniem określonych czynności. Jeżeli świadczenie wynikające z kontraktu zawiera obowiązek powstrzymania się ze spełnieniem świadczenia, przedmiotem nakazu sądowego jest świadczenie w naturze. Najczęściej jednak nakaz sądowy jest pośrednim środkiem nakazującym podjęcie określonych czynności lub powstrzymanie się z ich spełnieniem⁴⁹.

Wykonanie umowy poprzez zasądzenie odszkodowania jest najczęstszą formą przymusowego wykonania zobowiązania⁵⁰. Główną miarą wielkości odszkodowania są oczekiwania strony poszkodowanej, czyli nie tylko rzeczywista szkoda, ale również utracone korzyści. Mierzy się przede wszystkim wartość takiego kontraktu w stosunku do strony, która jest poszkodowana, a nie dla jakiejś hipotetycznej osoby, która mogłaby zawrzeć taki kontrakt. Do ograniczeń, które uniemożliwiają uzyskanie odszkodowania, należą:

- strona poszkodowana mogła, przy dołożeniu należytej staranności, uniknąć szkody,
- druga strona kontraktu nie ponosi odpowiedzialności za straty, które powstały na skutek rozwiązania przez nią kontraktu, a które były nie do przewidzenia, że powstaną w momencie rozwiązania kontraktu,
- strona poszkodowana nie uzyska odszkodowania za straty nieudowodnione z całkowitą pewnością.

Sąd nie przyznaje (co do zasady) odszkodowania za straty o charakterze moralnym, chyba że mamy do czynienia z deliktem lub czynem, który ma charakter deliktowy. Odszkodowanie takie jest wówczas zadośćuczynieniem za doznaną krzywdę, zwłaszcza jeśli delikt jest czynem towarzyszącym niezgodnemu z prawem i kontraktem rozwiązaniu umowy⁵¹. Spotykane jest to najczęściej w prawie konsumenckim i sporach powstających na jego tle.

Sposób oszacowania wielkości odszkodowania zależy od zachowania strony poszkodowanej – czy odstąpiła od kontraktu, odmówiła spełnienia świadczenia wzajemnego, czy żąda odszkodowania za całkowite rozwiązanie kontraktu (pogwałcenie jego postanowień w całości) lub też nie odstąpiła od kontraktu, jest gotowa spełnić świadczenie wzajemne i żąda częściowego odszkodowania za pogwałcenie postanowień kontraktu. Różnica polega na tym, czy strona, która naruszyła postanowienia umowy, nie wykonała ich w ogóle, czy też wykonanie nastąpiło, lecz w sposób nienależyty.

Żądanie odszkodowania może składać się z czterech elementów, z których dwa pierwsze, wymienione powyżej, mogą dotyczyć zarówno żądania odszkodowania w całości, jak i w części:

⁴⁹ *Prospect Park & Coney Island R.R. v. Coney Island R.R. & Brooklyn R.R.*, 39 N.E. 17 (N.Y. 1894).

⁵⁰ *Chapter 16...*, *Topic 4. Restitution*, § 370–377, *Restatement...*

⁵¹ *Edens v. Goodyear Tire & Rubber Co.*, 858 F.2d 198 (4th Cir. 1988).

a) naruszenie postanowień kontraktu może spowodować utratę wartości (jej wielkość mierzona określona jest przez stronę, a nie przez cenę rynkową, inna jest wartość pędzli malarskich dla malarza, a inna dla księgowego)⁵²;

b) naruszenie postanowień kontraktu może spowodować inne straty niż utrata wartości (straty o charakterze następczym, stanowiące konsekwencję strat podstawowych, takie jak podejmowanie działań mających na celu uniknięcie straty głównej)⁵³.

Opisane poniżej elementy żądania dotyczą tylko tego, który odnosi się do całkowitego odszkodowania:

c) strata może upoważnić stronę poszkodowaną do uniknięcia pewnych kosztów (a więc takich, które w związku z odstąpieniem od umowy przez stronę poszkodowaną nie zostaną przez nią poniesione) – o te koszty wielkość odszkodowania jest pomniejszona⁵⁴;

d) strata może upoważnić stronę poszkodowaną do uniknięcia kolejnych strat (a więc takich, których można uniknąć przez odstąpienie od umowy i wykorzystanie tych środków, które miałyby być spożytkowane na wykonanie tej umowy, na inny cel)⁵⁵ – o te koszty wielkość odszkodowania jest pomniejszana.

Podsumowując, uprawnienia, jakie przysługują wierzycielowi przeciwko dłużnikowi, który pogwałcił postanowienia umowy, są następujące:

a) sądowy nakaz wykonania zobowiązania,

b) wypłata odszkodowania, której wysokość mierzy się przy uwzględnieniu oczekiwań wierzyciela (jakie korzyści mógł uzyskać, jeżeli umowa zostałaby zawarta lub wykonana), koszty, jakie zostały poniesione w związku z oczekiwaniami, że umowa zostanie zawarta lub wykonana, wartość tego, o co został wzbogacony zaciągający zobowiązanie.

WYKŁADNIA CZYNNOŚCI PRAWNYCH

W amerykańskim prawie kontraktowym wykładania oznacza proces czynności interpretacyjnych dokonywanych przez sąd, mający na celu ustalenie znaczenia treści umowy w świetle skutków prawnych, jakie ona ma wywoływać. Proces ten odbywa się przy wykorzystaniu pisemnej formy kontraktu, ustnych dowodów, mających za przedmiot uregulowania zawarte w kontrakcie, a także zasad prawnych, interpretacji przepisów prawa oraz faktów, które z punktu widzenia skutków, jakie rodzą w prawie, są relewantnie doniosłe (fakty bezpośrednio i pośrednio zmierzające do wywołania skutków prawnych).

⁵² *Wyatt v. School Dist. No.*, 104, 417 P.2d 221 (Mont. 1966).

⁵³ *Fortin v. Ox-Bow Marina*, 557 N.E. 2d 1157 (Mass. 1990).

⁵⁴ *Allen, Heaton & McDonald v. Castle Farm Amusement Co.*, 86 N.W.2d 782 (Ohio 1949).

⁵⁵ *Sutherland v. Wyer*, 67 Me. 64 (1877).

Umowa wywołuje skutki prawne nie tylko wynikające bezpośrednio z jej zapisów, ale również takie, które są zawarte w umowie w sposób dorozumiany. Przy wykładni umowy bada się przede wszystkim, jaki był zgodny zamiar stron i cel umowy, mniej natomiast dosłowne brzmienie kontraktu. Interpretacja postanowień umowy może przybrać dwie postacie: jedna będzie zmierzała do ustalenia ogólnego zobowiązania wynikającego z umowy, rodzącego jednoznaczne skutki prawne, druga z kolei, znacznie szersza, może wskazywać na wiele znaczeń łączącego strony kontraktu, nie prowadząc do jednoznacznej interpretacji. Zauważyć tu należy, że w praktyce jednak ciężko odróżnić jeden rodzaj interpretacji od drugiej⁵⁶. Z leksykalnego punktu widzenia słowo „znaczenie” nie powinno przybierać postaci, w jakiej występuje ono w języku powszechnym, gdyż znaczenie, jakie przypisywane jest umowie, nie jest nastawione na opisywanie doświadczeń, ale na kontrolowanie ludzkich zachowań. W gestii sądu dokonującego interpretacji leży nie ustalenie zgodnego z językiem potocznym znaczenia umowy, lecz wykładnia umowy, która powinna być przeprowadzona zgodnie z oczekiwaniami i okolicznościami, jakie towarzyszyły stronom przy zawieraniu umowy.

Z punktu widzenia wykładni czynności prawnych ważnymi terminami są niejasność i dwuznaczność. Na pozór mogą się one niczym nie różnić, jednak pierwszy dotyczy sytuacji, w których dane słowo jest użyte, a zawiera w sobie taki zakres słów, że trudno określić jego granice (desygnat takiej nazwy nie ma charakteru zamkniętego)⁵⁷, natomiast drugi odnosi się do słów, które w zależności od kontekstu mogą przybrać dwa różne znaczenia⁵⁸. Przykładem częstej niejasności w kontraktach amerykańskich są wyrazy *and* i *or*, które mogą być odczytane jako alternatywa, równoważność, jako wyłączająca alternatywa, łącznik, obejmujący wszystko łącznik lub rozłącznik. Przyczyną braku jasności w umowach jest nieprecyzyjność w określaniu postanowień kontraktu, a często także nieuwaga, niekompetencja, przeoczenie lub pośpiech prawników. Należy ponadto pamiętać, że przy konstruowaniu umowy nie zawsze można przewidzieć wszystkie sytuacje, które będą miały do niej zastosowanie.

Znaczenie przypisywane treści umowy dokonuje się przy uwzględnieniu okoliczności, celu, zwyczajów panujących nie w chwili powstania sporu, który pojawił się na tle omawianej umowy, ale w momencie zawarcia kontraktu. Panują tutaj dwie teorie: pierwsza ma charakter obiektywny – interpretacja umowy powinna odbywać się według reguł znaczeniowych powszechnie znanych, druga z kolei wskazuje na subiektywny sposób interpretacji umowy – znaczenie jej ustala się według indywidualnych reguł obowiązujących między stronami. Powszechnie panuje pogląd, że (co do zasady) stosujemy obiektywne reguły interpretacji, jednak uwzględnia się szczególne znaczenie nadane poszczególnym postanowie-

⁵⁶ *Berg v. Hudesman*, 801 P.2d 222 (Wash. 1990).

⁵⁷ *Frigalient Importing Co. v. B.N.S. Intl. Sales Corp.*, 190 F.Supp. 116 (S.D.N.Y. 1960).

⁵⁸ *Chemung Iron & Steel Co. v. Mersereau Metal Bed Co.*, 179 N.Y.S. 577 (Sup. Ct. 1920).

niom umowy, odbiegające od powszechnego ich znaczenia, pod warunkiem jednak, że jest ono znane każdej ze stron kontraktu⁵⁹.

Sytuacja nieporozumienia przedstawia się w następujący sposób: jedna ze stron pozostaje w błędzie, a druga – wiedząc o tym lub przy dołożeniu należytej staranności mogąc się dowiedzieć, że strona pozostaje w błędzie – nie wyprowadza jej z niego. Postanowienia umowy mają wówczas takie znaczenie, jakie przypisała im strona pozostająca w błędzie. Jeśli obie strony pozostają w błędzie i żadna z nich o tym nie wiedziała, a przy dołożeniu należytej staranności nie mogła się dowiedzieć, umowę uważa się za niezawartą.

Opisywana powyżej teoria jest zbyt daleko idącą w stosunku do umów, które zawierane są rutynowo, przy wykorzystaniu wzorców, kiedy umowa została sporządzona przez osobę trzecią w stosunku do stron kontraktu. Sąd powinien wówczas hołdować zasadzie zdrowego rozsądku, czyli ustalić, jakiego rodzaju umowę strony chciały zawrzeć biorąc pod rozwagę okoliczności towarzyszące podpisywaniu kontraktu, a więc przede wszystkim zgodny zamiar stron i cel, jaki miał być osiągnięty poprzez kontrakt.

PODSTAWOWE ZASADY INTERPRETACJI

- a) zasada słuszności⁶⁰,
- b) zasada uwzględniania wszystkich okoliczności (pisemne i ustne oświadczenia stron poprzedzające zawarcie kontraktu, inne formy wyrażania woli, wcześniejsze negocjacje)⁶¹,
- c) słownikowa definicja słów interpretowana w kontekście okoliczności, w których została użyta (używana po to, żeby uchwycić generalne znaczenie słowa)⁶²,
- d) interpretacja uwzględniająca cel umowy⁶³,
- e) deklaratorywna część kontraktu, przeciwstawiana opisowej części,
- f) granice interpretacji wyznacza wykładnia językowa.

SUBSTYTUCYJNE ZASADY INTERPRETACJI

- a) zwyczaj, znaczenie zwyczajowe używanych słów⁶⁴,
- b) łacińskie maksymy⁶⁵,
- c) zasady językowe (gramatyczne),
- d) szczególne zasady, które towarzyszą różnym typom umów,

⁵⁹ *Berke Moore Co. v. Phoenix Bridge Co.*, 98 A.2d 150,156 (N.H. 1953).

⁶⁰ *Production Credit Assn. v. Schmer*, 448 N.W.2d 123 (Neb. 1989).

⁶¹ *Appoini v. Sunshine Biscuits*, 652 F.2d 643, 647 (6th Cir. 1981).

⁶² *Schneider Leasing v. United States Aviation Underwriters*, 555 N.W.2d 838 (Iowa 1996).

⁶³ *Corrino Civetta Constr. Corp. v. City of New York*, 493 N.E. 2d 905 (N.Y. 1986).

⁶⁴ *George Backer Mgt. Corp. v. Acme Quilting Co.*, 385 N.E. 2d 1062, 1065 (N.Y. 1978).

⁶⁵ *North Gate Corp. v. National Ford Stores*, 140 N.W.2d 744 (Wis. 1966).

e) zasada interpretacji przeciwko składającemu (wątpliwości rozstrzygane są na korzyść tej strony, której składa się ofertę, dotyczy to zwłaszcza umów adhezyjnych)⁶⁶,

f) zasada interpretacji uwzględniającej publiczny interes.

Interpretacja dotyczy wykładni faktów (tak najczęściej zdarza się, biorąc pod uwagę czynność przypisywania znaczenia postanowieniom umowy) podczas której wykorzystywany jest dowód z negocjacji poprzedzających zawarcie umowy, dowód z szeregu transakcji handlowych, stosowanej praktyki, dowód z szeregu świadczeń lub wykładni prawa. Ten drugi rodzaj interpretacji wywołuje skutek *stare decisis*, który oznacza, iż należy przestrzegać rozwiązań zawartych w poprzednich precedensach, mających zbieżne elementy z tymi, które występują w aktualnie rozstrzygniętym sporze.

Niektóre regulacje, które zostały nieuwzględnione w umowie, traktuje się jak pominięte świadomie lub nieświadomie. Przyczyną takich przypadków może być nieformalny charakter niektórych umów (zakup warzyw w sklepie), nieprawdopodobieństwo ich powstania, niechęć do regulowania danych kwestii, nierozważność lub niedbalstwo, nieprzewidywalność. Jeśli strony nie zawarły w umowie postanowień, które mogłyby rozwiązać powstały na tle umowy spór, sąd wprowadza do umowy takie uregulowania – postanowienia takie nazywane są postanowieniami dorozumianymi (wynioskowanymi) lub domniemanymi. Współzależne od nich zasady są nazywane zasadami zaniedbań, uchybień. Pierwszym krokiem jest interpretacja umowy (wykładnia językowa), aby sprawdzić, czy wprowadzane przez sąd zasady zmniejszają uprawnienia stron kontraktu, zarówno bezpośrednio, jak i na skutek wnioskowań, a przede wszystkim, czy umowa nie rozwiązuje tego sporu, biorąc pod uwagę wyniki wykładni językowej. Stosowana tutaj reguła jest zasadą zaniedbań (uchybień), a nie regułą obowiązkową⁶⁷.

Sąd bierze pod uwagę naturę kontraktu, zwyczaje, jakie panowały przy jej zawieraniu, a zwłaszcza praktykę w stosowaniu języka, w którym umowa została spisana. Jeżeli strony (zdarza się to zazwyczaj w długoterminowych kontraktach) nie mogły przewidzieć, że w przyszłości może powstać spór na tle tych postanowień kontraktu, sprawę uważa się za pominiętą i nie obejmuje się jej żadną wykładnią, natomiast jeśli sąd uzna, że powstały spór był do przewidzenia, obejmie powstałą sprawę postanowieniami kontraktu na skutek zastosowania wykładni rozszerzającej jego zakres przedmiotowy, a może i nawet podmiotowy⁶⁸.

Drugim etapem jest domniemywanie (wykładnia rozszerzająca), które pozwala wprowadzić domniemane (dorozumiane) postanowienia umowy, począc-

⁶⁶ *Federal Deposit Ins. Corp. v. Connecticut Natl. Bank*, 916 F.2d 997 (5th Cir. 1990).

⁶⁷ *Haines v. City of New York*, 364 N.E.2d 820, 822 (N.Y. 1977).

⁶⁸ *Lloyd v. Murphy*, 153 P.2d 47, 50 (Cal. 1944).

szy od zamiaru stron, oczekiwań, jakie wiązały z zawarciem kontraktu, a które nie zostały wyrażone w słowach umowy. Jeżeli są one rozbieżne, należy przeprowadzić test obiektywnych i subiektywnych oczekiwań związanych z umową⁶⁹, jeśli nie mamy rzeczywistych oczekiwań, sąd musi założyć hipotetyczne oczekiwania⁷⁰. Niezwykle ważna jest ponadto zasada sprawiedliwości, która przekłada się na rzeczywistą równość stron i relewantną wartość ich wzajemnych świadczeń, jeżeli jest to zobowiązanie dwustronne⁷¹. Przy dokonywaniu tego rodzaju wykładni istotne są również ustne dowody, a także zasada pozornych uchybień, która polega na tym, że postanowienia, które chce wprowadzić sąd w wyniku wykładni są tak oczywiste, że nie wymagają słownego ich wyrażenia w kontrakcie.

SPOSOBY (TRYBY) ZAWARCIA UMOWY

1. Oferta i akceptacja.

Jest to czynność prawna polegająca na udzieleniu przez jedną ze stron legalnej władzy do stworzenia zobowiązania zwanego umową. Akceptacja jest wykonaniem tej władzy, a dokonuje się poprzez wykonanie jednej lub większej ilości czynności. Zarówno oferta, jak i akceptacja muszą być czynnościami wyrażającymi zgodę.

Każda czynność, będąca ofertą czy akceptacją, może zawierać zobowiązanie, które wyraża intencję, że składająca ją osoba zachowa się w określony sposób w przyszłości, z wezwaniem tej osoby, której obietnica została złożona, aby mogła na opisywanej obietnicy polegać. Umowa jest jednostronna, jeżeli tylko jedna z opisywanych czynności zawiera taką obietnicę, w przypadku zaś gdy obie czynności mają taki charakter – dwustronna. Jeżeli żadna z omawianych czynności prawnych nie ma takiego charakteru, nowa grupa stosunków prawnych (jeżeli w ogóle taka istnieje) nie jest nazywana zobowiązaniem. W żadnym z opisywanych powyżej przypadków oczekiwane stosunki prawne nie powstaną, dopóki czynności prawne każdej ze stron nie będą zgodne z zasadami odwołującymi się do wzajemnej zgody, świadczenia, formy, zdolności prawnej stron i zgodności z prawem przedmiotu umowy.

Oferta jest oświadczeniem woli wejścia w negocjacje, wyrażonym w ten sposób, że strona, której oferta została złożona, jest wzywana do złożenia oświadczenia o akceptacji tej oferty. Zaakceptowanie oferty powoduje powstanie stosunku prawnego pomiędzy oferentem a akceptantem⁷².

⁶⁹ *Parev. Prods. Co. v. I. Rokeach & Sons*, 124 F.2d 147, 149 (2d Cir. 1941).

⁷⁰ *Prudential Ins. Co. v. Gray Mfg. Co.*, 328 F.2d 438 (2d Cir. 1964).

⁷¹ *Kingston v. Preston*, 98 Eng. Rep. 606, 608, 99 Eng. Rep. 437, 438 (K.B. 1773).

⁷² *Chapter 3...*, *Topic 3...*, § 24... *Restatement...*

Poprzez akceptację oferty dochodzi do zawarcia umowy. Akceptacja powinna być złożona w określonym czasie. Pozbawienie do niej prawa następuje na cztery sposoby:

A) Odwołanie oferty przez składającego ją (nie dotyczy to odwołania oferty, zanim ona dotrze do adresata, co w języku prawnym i prawniczym USA określane jest jako wycofanie oferty). Odwołanie w tym znaczeniu jest skutkiem chęci uniknięcia spekulacji przez jedną ze stron w sprawach kosztów drugiej strony. Złożenie oświadczenia woli o odwołaniu oferty w opisywanym znaczeniu może nastąpić w jakikolwiek sposób, który wyraża taką wolę w sposób dostateczny. Może być to złożenie kolejnej oferty, odmiennej od odwoływanej, a także w sposób dorozumiany, który wskazuje, że oferent nie zamierza zawrzeć umowy na podstawie przedłożonej przez niego oferty⁷³. Odwołanie jest skuteczne od momentu, kiedy dotarło do oblatu w taki sposób, że mógł on zapoznać się z jego treścią⁷⁴. Prawo amerykańskie dopuszcza jednak także odwołanie o charakterze pośrednim, niebędące zawiadomieniem, wynikające z zachowania oferenta, które jest sprzeczne z wolą zawarcia umowy o treści określonej w ofercie⁷⁵.

Problem pojawia się przy odwołaniu oferty, która została złożona do nieograniczonej liczby adresatów. Oferent może odwołać taką ofertę tylko poprzez zawiadomienie wszystkich potencjalnych adresatów oferty, co w praktyce jest prawie niemożliwe⁷⁶.

B) Śmierć składającego ofertę lub utrata przez niego zdolności do czynności prawnych⁷⁷.

C) Upływ czasu, na jaki oferta została złożona. Czas ten może być określony poprzez wskazanie kalendarzowej daty, zaistnienie jakiegoś zdarzenia, upływ okresu jakiegoś czasu. Jeśli termin nie został określony, wówczas przyjmuje się domniemanie, że jest to czas, w którym oblat mógł zapoznać się z ofertą i zaakceptować ją lub nie – rozsądny czas w tym wypadku (oferta dotarła do adresata w taki sposób, że mógł zapoznać się z jej treścią) będzie określony od zaistniałych okoliczności⁷⁸, a także zależy od środków komunikacji. Przykładem tego może być rozmowa ustna lub telefoniczna, gdzie czas potrzebny do zapoznania się z ofertą i złożenia na nią odpowiedzi kończy się z chwilą zakończenia rozmowy. W przypadku ofert składanych za pomocą środków masowego przekazu czas, przez który składający ofertę będzie nią związany, jest bardzo długi. Jeżeli opóźnienie w akceptacji oferty nastąpiło z przyczyn niezależnych od przyjmującego ofertę albo taka sytuacja zaistniała z winy składającego ofertę czas ten będzie

⁷³ *Hoover Motor Express Co. v. Clements Paper Co.*, 241 S.W.2d 851 (Tenn. 1951).

⁷⁴ *Cooke v. Oxley*, 100 Eng. Rep. 785 (K.B. 1790).

⁷⁵ *Dickinson v. Dodds*, 2 Ch. Div. 463 (Comt of Appeal UK1876).

⁷⁶ *Long v. Chronicle Publishing Co.*, 228 P. 873 (Cal. App. 1924).

⁷⁷ *Jordan v. Dobbins*, 122 Mass. 168 (123 Am. Rep. 305 Mass. 877).

⁷⁸ *Orlowski v. Moore*, 181 A.2d 692 (Pa. Super. 1962).

wydłużony⁷⁹. Akceptacja złożona po czasie trwania akceptacji jest potraktowana jako kontroferata⁸⁰.

D) Odrzucenie oferty przez oblata.

Ochrona oblata jest możliwa dzięki instytucji nieodwołalnej oferty, zwanej ofertą z opcją. Oblat ma nieograniczone prawo w zakresie wyboru takiej oferty lub jej odrzucenia. Oblat określany jest mianem wykonawcy opcji, wynikającej z tego rodzaju oferty. Opcjonalna oferta sama w sobie jest kontraktem, znanym jako opcjonalny kontrakt, dla odróżnienia go od umowy przyrzeczonej. Poleganie na ofercie, która wymaga spełnienia świadczenia, oznacza, że akceptacja oferty może nastąpić jedynie poprzez spełnienie świadczenia. Nawet przygotowania do spełnienia świadczenia, jak również zobowiązanie się do jego spełnienia nie pozbawia składającego ofertę prawa do odwołania oferty⁸¹.

Poleganie na ofercie, która wymaga zobowiązania się do spełnienia świadczenia, daje dużo większe zabezpieczenie obladowi, że składający ofertę nie odwoła jej⁸². Zabezpieczeniem czasu trwania oferty jest zapłata określonej sumy pieniężnej lub spełnienie określonego świadczenia. W prawie amerykańskim funkcjonuje określenie oferty wiążącej, a jej odwołanie powoduje odpowiedzialność odszkodowawczą, która jest uruchamiana, jeśli składający ofertę nie chce wykonać postanowień umowy, jaka miała być zawarta w wyniku zaakceptowania oferty.

2. Negocjacje.

3. Aukcja.

Ofertę składają uczestnicy aukcji, a organizujący ją przyjmują ją lub odrzucają. Do zawarcia umowy dochodzi poprzez dokonanie przybicia (uderzenie młotkiem lub inny zwyczajowo przyjęty sposób). Prawo amerykańskie rozróżnia aukcje z zastrzeżeniem/ograniczeniem i bez zastrzeżenia/ograniczenia dotyczącego czasu, w którym wiąże dana oferta. Zwyczajem jest organizowanie aukcji z zastrzeżeniem⁸³. Aukcje bez zastrzeżenia polegają na tym, że oferta złożona w toku aukcji przestaje wiązać, jeśli zostanie złożona korzystniejsza oferta.

ODPOWIEDZIALNOŚĆ PRZEDKONTRAKTOWA

Sądy zazwyczaj pozwalają stronom prowadzić negocjacje bez ryzyka poniesienia za nie odpowiedzialności przedkontraktowej. Jeżeli negocjacje zakończą się zawarciem umowy, strona, która zachowała się niepoprawnie, może być pozbawiona skuteczności zawarcia takiej umowy na podstawie błędnych oświadczeń woli,

⁷⁹ *Hapka v. Agribank*, 555 N.W.2d 534 (Minn. App. 1996).

⁸⁰ *Childs v. Adams*, 909 S.W.2d 641 (Ark. 1995).

⁸¹ *Bartlett v. Keith*, 90 N.E.2d. 308 (Mass. 1950).

⁸² *Drennan v. Star Paving Co.*, 333 P.2d 757, 759 (Cal. 1958).

⁸³ *Marten v. Saab*, 543 N.W.2d 436 (Neb. 1996).

stosowania przymusu, groźby bezprawnej, naruszania zasad współżycia społecznego. Jeśli jednak negocjacje zakończą się niepodpisaniem kontraktu, strona może ponieść odpowiedzialność przedkontraktową za zachowania powyżej opisane. Od momentu rozpoczęcia negocjacji strona jest związana obowiązkiem przestrzegania zasad dobrej wiary i uczciwych negocjacji. Strona zawsze może odstąpić od negocjacji i nie musi uzasadniać takiej decyzji – nie rodzi to dla niej żadnych negatywnych skutków prawnych, a jedyną konsekwencją jest utrata korzyści, jakie w wyniku zawarcia kontraktu mogła uzyskać, strata czasu, wysiłku włożonego w negocjacje i pieniędzy. Po złożeniu oferty, umowa zostanie zawarta poprzez jej akceptację, jednak do tego momentu oferent może zawsze odwołać ofertę.

Istnieje przede wszystkim zasada przypadkowego ujęcia negocjacji, która polega na tym, że to strona ponosi ryzyko zakończenia negocjacji niepowodzeniem, jakiegokolwiek ograniczenia prawne w tej mierze mogłyby jedynie zniechęcić strony do swobodnego prowadzenia negocjacji. Są jednak wyjątki od tej reguły – np. umowy dotyczące usług świadczonych w ramach użyteczności publicznej (telekomunikacja, gaz, elektryczność). Podmioty zawierające tego typu usługi zobowiązane są zawierać umowy z odbiorcami tych usług, stosując wobec wszystkich te same warunki i nie odmawiając zawarcia umowy, pod rygorem odpowiedzialności deliktowej za naruszenie tych reguł⁸⁴.

Cztery podstawy odpowiedzialności przedkontraktowej:

- bezpodstawne wzbogacenie uzyskane w wyniku prowadzonych negocjacji – dotyczy to przede wszystkim ujawnionych w trakcie negocjacji pomysłów, przysług (usług) wyświadczonych w trakcie negocjacji⁸⁵;

- oświadczenie wprowadzające w błąd złożone podczas negocjacji – traktowane jest jako delikt, np. strona rozpoczyna negocjacje bez wewnętrznej woli do zawarcia umowy lub jeśli w trakcie negocjacji zmieni swoje zdanie na temat zawierania kontraktu, jednak niełoży stosownego oświadczenia w odpowiednim czasie o odstąpieniu od negocjacji⁸⁶;

- szczególne przyrzeczenie złożone podczas negocjacji w stosunku do drugiej strony, które polega na tym, że strona, której przyrzeczenie zostało złożone, wiąże z nim jakieś konkretne skutki. Strona składająca takie przyrzeczenie ponosi odpowiedzialność za koszty, jakie poniósł beneficjent przyrzeczenia, działając w przekonaniu, że szczególne przyrzeczenie zostanie spełnione⁸⁷;

- porozumienie w sprawie prowadzenia negocjacji w dobrej wierze⁸⁸.

⁸⁴ *Heyer Products Co. v. United States*, 140 F. Supp. 409, 412, 413 (Ct.Cl. 1956).

⁸⁵ *Hill v. Waxberg*, 237 F.2d 936, 938–39 (9th Cir. 1956).

⁸⁶ *Markov v. ABC Transfer & Storage Co.*, 457 P.2d 535, 537–538, 539 (Wash. 1969).

⁸⁷ *Hoffman v. Red Owl*, 133 N.W.2d 267, 274–277 (Wis. 1965); *Cyberchron Corp. v. Calldata Systems Development*, 47 F.3d 39, 45 (2d Cir. 1995).

⁸⁸ *Itek Corp. v. Chicago Aerial Industries*, 248 A.2d 625, 629 (Del. 1968); *Channel Home Center v. Grossman*, 795 F.2d 291, 300 (3d Cir. 1986).

CZYNNIKI OGRANICZAJĄCE
LUB WYŁĄCZAJĄCE SKUTECZNOŚĆ CZYNNOŚCI PRAWNEJ
(WADY OŚWIADCZENIA WOLI I PODOBNE INSTYTUCJE)
– RODZAJE I SKUTKI

Strony zawierające umowę zakładają jeszcze przed dokonaniem tej czynności prawnej, jakie korzyści może im przynieść dokonanie tego rodzaju dwustronnej czynności prawnej, a także jakie ciężary będzie nakładało na nie to zdarzenie prawne. Niektóre z tych założeń mogą odnosić się do faktów, które istnieją w trakcie zawierania umowy, inne odnoszą się do okoliczności lub zdarzeń, które dopiero mają nastąpić. Rozważania tutaj zawarte odnoszą się do sytuacji, w których jedna ze stron dąży do zwolnienia jej od obowiązku spełnienia świadczenia wynikającego z umowy, gdyż założenia drugiej strony kontraktu okazały się nieprawidłowe.

Niewłaściwe wykonanie podstawowych założeń kontraktu (zaniedbanie) może polegać na błędzie, nienależytym spełnieniu świadczenia lub bezprzedmiotowej umowie.

Zgodnie z definicją podaną w *Restatement (Second) of the Law of Contracts*, błąd jest przekonaniem/opinią, które nie jest zgodne z rzeczywistym stanem faktycznym, często określanym w prawie kontraktowym jako mylna, fałszywa percepcja. Nie powinno się używać tego zwrotu (zdarza się to często w mowie potocznej) na określenie nieprzewidywalnych czynności prawnych (*improvident act*), takich jak zawarcie umowy, które powoduje skutki prawne, o jakich nie wiedzieliśmy błąd co do prawa/nieświadomość prawa. Pojęcie to nie jest synonimem słowa nieporozumienie (*misunderstanding*), które dotyczy sytuacji, w której dwie strony umowy zastosują dwie różne interpretacje leksykalne łączącego je kontraktu. Chociaż prawo kontraktowe nie uznaje traktowania nieznanomości prawa jako rodzaju błędu, sądy bardzo często wprowadzają ten rodzaj niewiedzy do zakresu pojęciowego błędu.

Podsumowując, błąd co do faktu stanowi podstawę do unieważnienia czynności prawnej, lecz nie będzie stanowił takiej podstawy błąd co do prawa, zarówno występującego w ustawach, innych aktach prawnych, jak i prawa wewnętrznego (statuty jednostek organizacyjnych) oraz prawa stanowionego na mocy orzeczeń sądu.

Prawo amerykańskie za błąd nie uznaje:

- fałszywej percepcji, która nie może odnosić się do faktów istniejących podczas zawierania umowy,
- złej lub niewłaściwej prognozy co do zdarzeń, które mają nastąpić, lub okoliczności, które mają zaistnieć po zawarciu kontraktu.

Prawo regulujące błąd odnosi się tylko do tego rodzaju błędów, które dotyczą stanu faktycznego, stanowiącego podstawę zawarcia umowy – stan stosunków istniejących w chwili zawarcia umowy, a więc instytucja błędu nie ma zastosowania do faktów, które mają nastąpić w przyszłości. W tym zakresie zastosowanie

znajdą przepisy regulujące niewykonalność (niemożność) spełnienia świadczenia, a także bezprzedmiotowość umowy⁸⁹. Bardzo często ciężko jest wykazać różnicę pomiędzy błędem co do istniejących faktów, a tak zwaną złą lub nieodpowiednią prognozą dotyczącą przyszłych zdarzeń⁹⁰.

Błąd może mieć postać dwustronną lub jednostronną. Ta pierwsza sytuacja ma miejsce, gdy obie strony pozostają zasadniczo w tym samym mylnym przekonaniu co do tych samych faktów⁹¹. Z błędem jednostronnym mamy do czynienia wtedy, gdy obie strony pozostają w mylnym przekonaniu co do określonych faktów, i jednocześnie przekonania te różnią się między sobą (błędy pod względem materialnym są od siebie odmienne). Strona niekorzystnie obciążona⁹² musi udowodnić, że:

- błąd dotyczył najistotniejszych założeń, stanowiących podstawę zawierania kontraktu,

- błąd jest istotny z punktu widzenia wpływu, jaki ma na wzajemne świadczenia, wynikające z umowy,

- w błędzie pozostaje strona, która nie ponosi ryzyka.

Ustalenie, czy strona nie ponosi ryzyka, będziemy mogli wywieść⁹³:

- albo z treści umowy⁹⁴,

- albo z faktu, że strona ta, zawierając umowę, miała ograniczoną wiedzę na temat faktów, co do których pozostawała w błędzie (nie może jednak być to świadoma niewiedza)⁹⁵,

- a także decyzją sądu, który na podstawie okoliczności towarzyszących zawarciu umowy uzna, że strona takie ryzyko ponosiła lub nie⁹⁶.

Opinia, która jest niezgodna z rzeczywistym stanem faktycznym, może mieć charakter jednostronny. Pojawia się wtedy, gdy tylko jedna ze stron pozostawała w błędnym przekonaniu co do faktów, stanowiących podstawę zawarcia umowy (z drugiej strony można jednak stwierdzić, że błąd występuje tutaj po obu stronach; jedna strona pozostaje w błędzie co do faktów, a druga pozostaje w błędnym przekonaniu, że ta pierwsza nie działa pod wpływem błędu). Wykorzystanie takiej podstawy do unieważnienia umowy jest bardzo rzadko stosowane przez sądy.

Kolejnym przejawem nienależytego wykonania podstawowych założeń umowy jest niemożność spełnienia świadczenia. *Common law* niechętnie hołdowało zasadzie – co jest niemożliwe do spełnienia, nie może być przedmiotem zobowiązania. W tym systemie prawnym istniała zasada, że niemożność spełnienia świad-

⁸⁹ *Dairyland Power Coop. v. United States*, 16 F.3d 1197 (Fed.Cir. 1994).

⁹⁰ *Leasco v. Taussig*, 473 F.2d 777, 781 (2d Cir. 1972); *Aluminium Co. of America v. Essex Group*, 499 F.Supp. 53, 63, 64, 89 (W.D. Pa. 1980).

⁹¹ *Sherwood v. Walker*, 33 N.W. 919, 924 (Mich. 1887).

⁹² *Chapter 6... § 152. When Mistake of Both Parties Makes a Contract Voidable, Restatement...*

⁹³ *Chapter 6... § 154. When a Party Bears the Risk of a Mistake, Restatement...*

⁹⁴ *United States v. Hathaway*, 242 F.2d 897, 901 (9th Cir. 1957).

⁹⁵ *Harbor Ins. Co. v. Stokes*, 45 F.3d 499 (D.C. Cir. 1995).

⁹⁶ *Watkins & Son v. Carrig*, 21 A.2d 591 (N.H. 1941).

czenia nie stanowi podstawy do zwolnienia strony od spełnienia tego świadczenia, z zastrzeżeniem trzech wyjątków. Pierwszy dotyczy sytuacji, w której w okresie od zaciągnięcia zobowiązania do dnia jego wymagalności zostanie wprowadzony przepis prawny, zabraniający spełnienia takiego świadczenia. W takiej sytuacji zobowiązany jest zwolniony od obowiązku spełnienia świadczenia. Drugi wyjątek zachodzi, gdy zobowiązany do spełnienia świadczenia, zależnego od jego osobistych przymiotów, zmarł lub utracił umiejętności do spełnienia świadczenia. Trzeci wyjątek dotyczy stanu faktycznego, w którym przedmiot umowy *sensu stricto* przestał istnieć (umowa sprzedaży, mająca za przedmiot rzecz oznaczoną co do tożsamości, na skutek okoliczności niezależnych od strony, na której spoczywał obowiązek przeniesienia własności takiej rzeczy, rzecz przestała istnieć – śmierć zwierzęcia) na skutek zepsucia się lub zniszczenia (działanie siły wyższej)⁹⁷. Obecnie, aby oprzeć żądanie zwolnienia od zobowiązania (stwierdzenie, że zobowiązanie wygasło na skutek następcej niemożliwości świadczenia), należy spełnić łącznie cztery przesłanki:

- zdarzenie musi uczynić świadczenie, które strony określiły w umowie, niemożliwym do spełnienia⁹⁸,
- nieziszczenie się zdarzenia musiało być podstawowym założeniem przy zawieraniu kontraktu⁹⁹,
- niemożność spełnienia świadczenia musi wynikać z okoliczności, za które strona nie ponosi odpowiedzialności¹⁰⁰,
- stronie nie wolno przyjąć zobowiązania, przekraczającego zakres wynikający z prawa¹⁰¹.

Bezprzedmiotowość umowy jest również kwalifikowana jako nienależyte wykonanie podstawowych założeń kontraktu¹⁰². Teoria uznająca bezprzedmiotowość umowy została zaakceptowana przez amerykańskie sądy, jak również wprowadzona do *Restatement of Contracts*, jego pierwszej i drugiej wersji. *Uniform Commercial Code* nie wprowadził jednak uregulowania dotyczącego omawianej instytucji, stąd wiele wątpliwości, czy można ją stosować do umów, mających za przedmiot sprzedaż dóbr. Strona, która chce zostać zwolniona z zobowiązania ze względu na brak przedmiotu umowy, musi łącznie spełnić cztery przesłanki:

- zdarzenie, które spowodowało, że umowa stała się bezprzedmiotowa, musi być bezpośrednią przyczyną udaremnienia podstawowego przedmiotu umowy,

⁹⁷ *Taylor v. Caldwell*, 122 Eng.Rep. 309, 314 (K.B. 1863).

⁹⁸ *Florida Power & Light Co. v. Westinghouse Elec. Corp.*, 826 F.2d 239 (4th Cir. 1987).

⁹⁹ *Hillside Assocs. of Hollis v. Maine Bonding & Cas. Co.*, 605 A.2d 1026 (N.H. 1992).

¹⁰⁰ *Taylor-Edwards Warehouse & Transfer Co. v. Burlington Northern*, 715 F.2d 1330 (9th Cir. 1983).

¹⁰¹ *Gulf Oil Corp. v. F.P.C.*, 563 F.2d 588 (3d Cir. 1977).

¹⁰² *Krell v. Henry*, Court of Appeal, 2 K.B. 740 (1903); *Lloyd v. Murphy*, Supreme Court of California, 25 Cal. 2d 48, 153 P.2d 47 (1944).

- udaremniony przedmiot umowy musi być określony przez strony jako podstawowy¹⁰³,
- uniemożliwienie wykonania umowy musi wynikać z przyczyn niezależnych od strony, która powołuje się na bezprzedmiotowość umowy¹⁰⁴,
- stronie nie wolno przyjąć zobowiązania przekraczającego zakres wynikający z prawa.

Podstawowym skutkiem nienależytego wykonania podstawowych założeń umowy jest zwolnienie strony ze spełnienia zobowiązania, co powoduje w stosunku do drugiej strony czynności prawnej takie same skutki, jak gdyby zwolniona strona naruszyła postanowienia kontraktu (nie wykonała ich lub nienależycie je wykonała). Jeżeli zaniedbanie/niewykonanie jest istotne, druga strona może powstrzymać się ze spełnieniem świadczenia. Jeżeli odpowiedni czas dla strony zwolnionej na naprawienie sytuacji minął, druga strona może rozwiązać umowę. Rodzi to takie same skutki w przypadku potencjalnej niemożności świadczenia z powodu niewykonalności lub bezprzedmiotowości świadczenia. Fakt, że przewidywana niemożność świadczenia przez jedną ze stron zostanie wyłączona przy wykorzystaniu omawianych instytucji, nie pozbawia uprawnień drugiej strony do słusznego powstrzymania się ze spełnieniem swojego świadczenia i możliwością rozwiązania umowy, z wyjątkiem żądania naprawienia szkody powstałej na skutek naruszenia postanowień kontraktu. Zabezpieczeniem na wypadek potencjalnej niemożności spełnienia świadczenia jest możliwość żądania zabezpieczenia od strony, której świadczenie w przyszłości może okazać się niemożliwe do spełnienia. Jeżeli zabezpieczenie takie nie zostanie udzielone, należy traktować je jakby świadczenie rzeczywiście nigdy nie mogłoby być spełnione, tym samym strona, która domagała się takiego zabezpieczenia, jest zwolniona od obowiązku spełnienia świadczenia i może rozwiązać umowę.

Jeżeli zwolniona strona spełniła część swojego świadczenia, zanim pozostała część stała się niemożna do spełnienia, a przedmiot świadczenia ma charakter niepodzielny, może ona żądać naprawienia szkody powstałej za korzyści, których przysporzyła drugiej stronie. Powszechną metodą miary jest tutaj test nieponiesionych kosztów (koszty, jakie strona by poniosła, gdyby świadczenie nie stało się niemożliwe do spełnienia lub bezprzedmiotowe), a nie bezpodstawne wzbogacenie.

WARUNEK W TREŚCI CZYNNOŚCI PRAWNEJ

Przyrzeczenia i zobowiązania, dotyczące spełnienia świadczenia, mogą być bezwarunkowe (Ja zobowiązuję się do zapłacenia Tobie 10 mln zł) lub obarczone

¹⁰³ *Swift Canadian Co. v. Banet*, 224 F.2d 36, 38 (3d Cir. 1955).

¹⁰⁴ *Gold v. Salem Lutheran Home Assn.*, 347 P.2d 687, 689 (Cal. 1959).

warunkiem (Ja zobowiązuję się zapłacić Tobie 10 mln złotych, jeżeli Twój dom spłonie). Warunek może zostać zastrzeżony w treści czynności prawnej z kilku powodów:

- aby uczynić spełnienie zobowiązania, wynikającego z umowy, warunkowym,
- częściej jednak prawnicy używają warunku, odwołując się do skutecznych faktów niż do warunków umowy,
- właściwe użycie słowa warunek w znaczeniu podanym w definicjach w dziale „Podstawowe pojęcia” zawarte w *Restatement (second) of contracts* niniejszego opracowania.

Warunek może być zastrzeżony bezpośrednio w treści czynności prawnej, jak i być zamieszczony w sposób dorozumiany. Nierzadko decyzję, czy dane zdarzenie określone w umowie uznać za warunek, podejmuje sąd. Najczęstszą przyczyną zastrzeżenia warunku, który ma się ziścić, tak aby czynność prawna wywołała skutki, jest przeniesienie ryzyka nieziszczenia się zdarzenia na wierzyciela. Innym powodem jest fakt, że wpływ na ziszczenie się warunku ma albo dłużnik (odszkodowanie dla właściciela domu za nieprawidłowe przeprowadzenie prac remontowych), albo wierzyciel (dostarczenie przez ubezpieczonego dowodu powstałej szkody), strona trzecia (zgoda banku na ustanowienie hipoteki) lub zdarzenie przyszłe, niepewne, uzależnione tylko i wyłącznie od działania siły wyższej (szkody powstałe na skutek pożaru). Od zasady, że każde zdarzenie przyszłe i niepewne może być warunkiem, istnieją trzy wyjątki. Pierwszy dotyczy zdarzeń, które muszą mieć miejsce zanim umowa wejdzie w życie (akceptacja oferty), drugi odnosi się do zdarzeń, które są pewne (upływ czasu), a trzeci wyjątek stanowią zdarzenia, które umarzają zobowiązanie, po tym, jak świadczenie z niego wynikające stało się wymagalne (niezłożenie przez ubezpieczonego wniosku o wypłatę odszkodowania w ustawowo przewidzianym terminie).

Skutki nieziszczenia się warunku:

- świadczenie, które wynika ze zobowiązania obciążonego warunkiem, nie stanie się wymagalne, dopóki warunek się nie ziści lub jego ziszczenie się zostało wyłączone,
- jeśli warunek nie został wyłączony, nieziszczenie się warunku powoduje wykonanie zobowiązania, wtedy gdy warunek nie może się ziścić,
- nieziszczenie się warunku nie jest naruszeniem postanowień kontraktu przez stronę, jeżeli nie jest ona zobowiązana do spełnienia świadczenia, obciążonego warunkiem, który ma się ziścić.

Podsumowując, nieziszczenie się warunku powoduje, że dłużnik może powstrzymać się ze spełnieniem świadczenia na tej podstawie, że świadczenie nie jest wymagalne tak długo, jak długo nie ziści się warunek. Drugi skutek polega na tym, że gdy upłynął termin ziszczenia się warunku, zobowiązanie zostało wykonane i umowa wygasła. Te skutki nie następują, jeżeli warunek zostanie wyłączony. Może zostać to dokonane przez zrzeczenie się, wypowiedzenie po-

stanowienia o warunku lub przez sąd w celu uniknięcia pozbawienia prawa. Zasada ścisłego przestrzegania dotyczy przede wszystkim warunków zawartych w umowie, a nie w prawie.

Należy wyjaśnić różnice pomiędzy zdarzeniem, będącym warunkiem wykonania zobowiązania, a warunkiem, który jest przedmiotem spełnianego świadczenia. Istnieją trzy sposoby, aby dłużnik mógł doprowadzić do tego, by druga strona podjęła czynności, mające na celu ziszczenie się warunku. Pierwszy polega na tym, że dłużnik określa przyszłe zdarzenie jako warunek spełnienia swojego własnego zobowiązania, a druga strona musi sprawdzić, czy to zdarzenie miało miejsce po to, by móc żądać/wymagać, aby dłużnik spełnił swoje świadczenie. Drugi sposób przebiega według następującego schematu: dłużnik może przenieść na drugą stronę ciężar sprawdzenia, czy zdarzenie ziściło się, a druga strona musi sprawdzić, czy zdarzenie przyszłe miało miejsce, pod rygorem odpowiedzialności za powstałe z tego tytułu szkody. Trzecia metoda polega na połączeniu poprzednich sposobów (metoda kija i marchewki): dłużnik czyni ziszczenie się zdarzenia warunkiem swojego zobowiązania, a druga strona bierze na siebie odpowiedzialność sprawdzenia, czy zdarzenie się spełniło. Takie zdarzenie, które jest przedmiotem zarówno warunku, jak i przyrzeczenia, nazywane jest „warunkiem zawierającym przyrzeczenie”. Chociaż cele dłużnika są identyczne, to jednak – biorąc pod uwagę wszystkie te metody – ich skutki są różne¹⁰⁵.

Jeśli strona umowy twierdzi, że zobowiązanie nie stało się wymagalne, ponieważ warunek tego zobowiązania nie ziścił się, powstają do rozstrzygnięcia trzy kwestie: pierwsza – czy zobowiązanie było warunkowe, czy nie. Jeśli stwierdzimy, że zobowiązanie było warunkowe, należy ustalić (druga), czym jest zdarzenie, którego ziszczenie się powodowało, że zobowiązanie staje się wymagalne. Trzecia kwestia dotyczy stwierdzenia, że jeśli warunek zawierał przyrzeczenie, to czy druga strona była odpowiedzialna za ziszczenie się warunku¹⁰⁶. Sąd podaje dwa rodzaje interpretacji. Jedna z nich nakłada na stronę obowiązek sprawdzenia, czy zdarzenie się ziściło. Taki sposób interpretacji jest bardziej powszechny niż ten, który czyni zobowiązanie wymagalnym, jeżeli warunek się ziści. Druga powszechnie stosowana interpretacja jest taką, która redukuje ryzyko utraty uprawnień przez wierzyciela, jeżeli zdarzenie się nie ziści¹⁰⁷.

Kiedy jako warunek w treści czynności prawnej zastrzeżono, że zostanie on zaspokojony z uwzględnieniem świadczenia wierzyciela lub innym, i jest to rzeczywiście możliwe, aby określić, czy należyta osoba, będąca dłużnikiem, będzie zaspokojona, domniemuje się, że warunek spełnia się, jeżeli właściwa osoba, będąca dłużnikiem, zostanie zaspokojona.

¹⁰⁵ Więcej: *Constable v. Cloberie*, 81 Eng.Rep. 1141 (K.B. 1626).

¹⁰⁶ Więcej: *Stewart v. Griffith*, 30 S.Ct. 528; 54 L.Ed. 782; 217 U.S. 323 (US Supreme Court 1910).

¹⁰⁷ Więcej: *Della Ratta, Inc. v. American Better Community Developers*, 380 A.2d 627 (Md. App. 1977).

Wyłączenie warunku może być spowodowane chęcią uniknięcia utraty prawa. W granicach, w jakich nieziszczenie się warunku może spowodować nieproporcjonalnie zwiększone ryzyko uzyskania świadczenia, sąd może wyłączyć nieziszczenie się warunku, chyba że ziszczenie się warunku było istotną częścią dwustronnego porozumienia¹⁰⁸.

Warunek może zostać również wyłączony poprzez zrzeczenie się. Zobowiązanie będzie wymagalne, nawet jeśli warunek nie ziścił się lub nie ziści się w określonym przez strony czasie. Dłużnik może wówczas złożyć oświadczenie, że zobowiązanie – mimo wcześniej wspomnianych zdarzeń – zostanie spełnione.

Wyłączenie warunku może także nastąpić poprzez jego rozwiązanie/pogwałcenie postanowień umowy. W takiej sytuacji zobowiązanie dłużnika staje się bezwarunkowe. Rozwiązanie może przybrać postać niespełnienia świadczenia, zarówno poprzez zapobieganie (przed tym zanim zobowiązanie stanie się wymagalne)¹⁰⁹, jak i poprzez odmowę współpracy (współdziałania potrzebnego do spełnienia świadczeń, najczęściej wynikających z zobowiązań wzajemnych)¹¹⁰. Może też przybrać postawę uchylenia się od spełnienia zobowiązania¹¹¹.

PODSUMOWANIE

Powyższa analiza elementarnych regulacji dotyczących prawa kontraktowego obowiązującego w USA pozwala jednoznacznie stwierdzić, że ma ono charakter kazuistyczny, który wynika z systemu prawnego, w jakim pisane regulacje były i są nadal tworzone. Omówiony przykład dążenia do skodyfikowania ważnych gałęzi prawa pozwala również postawić pewną hipotezę, że systemy prawne, do tej pory traktowane według zasadniczego podziału na system prawa stanowionego oraz na system *common law*, cały czas ewoluują – poddawane są nieustannym fluktuacjom, które sprawiają, że dychotomiczny podział na wyżej wymienione systemy nie odzwierciedla rzeczywistości, gdyż tak jak Amerykanie dążą do skodyfikowania pewnych gałęzi prawa, tak i przedstawiciele prawa stanowionego coraz częściej wykorzystują linię orzecniczą do interpretowania przepisów prawa, powstałych na skutek działań legalnego ustawodawcy.

¹⁰⁸ Więcej: *Mutual Life Ins. Co. v. Johnson*, 79 L.Ed. 398, 55 S.Ct. 154, 293 U.S. 335 (US Supreme conct1934).

¹⁰⁹ Więcej: *Fay v. Moore*, 104 A. 686 (Pa. 1918).

¹¹⁰ Więcej: *Lach v. Cahill*, 85 A.2d 481 (Conn. 1951).

¹¹¹ Więcej: *Craddock v. Greenhut Contr. Co.*, 423 F.2d 111 (5th Cir. 1970).